

DOSSIER 2: LA FUSTA

Carboneres a la Sénia

Antonio Michavila Vidal

A la gran majoria de lectors que llegiran aquest escrit, els sorprendrà el títol abans de començar. No és d'estranyar; a servidor de vostès li va passar el mateix pocs dies abans de posar en ordre aquestes lletres i comentaris, que existien des de l'any 1937, però que "feien la guerra" pel seu compte. Es van amagar llavors dins d'una fosca cova i fins aquests moments no s'han pogut ajuntar per sortir-ne i veure per fi la llum.

Entrada la primavera, vam tenir una reunió del Centre d'Estudis Seniençs i, entre altres coses, es va parlar del proper *Lo Senienç. Memòria, natura i llengua*, i se'm va demanar si podia aportar informació referent a alguna persona que visqués al poble i que en algun temps hagués fet carboneres (naturalment llavors desconeixia el treball de recerca de Carla Mestre Martorell, publicat en aquest mateix número). Vaig preguntar als amics més grans de Fredes i la resposta va ser negativa, a gent del Forn del Vidre, del Boixar... res. Llavors, consulto l'enciclopèdia vivent familiar, *lo tio Ramon Verge Ávila*, i em diu: "Sí home, Carlos *lo de Vallibona* en va fer abans de baixar a viure i treballar a la Sénia (va venir el 17-1-1966) i si vols saber *algo* de les que es van fer a la Sénia, ja tornaràs". "A la Sénia, carboneres?", li vaig preguntar. I em va contestar: "Vés a parlar en Carlos i després torna!".

"Ells estaven acostumats a treballar amb la fusta del seu terreny –carrasca i roure- però desconeixien com es comportaria la d'olivera."

A Carlos Mestre Boix, de Vallibona, el conec des de la primera setmana que va arribar al poble, ja que va vindre a treballar a la fàbrica de mobles de Bellaubí, on jo ja feia sis anys que treballava, i des de llavors sempre hem mantingut una bona relació d'amistat. "Què em diu el *tio Ramon*, que abans d'ebenista vas fer de carboner?". Llavors Carlos em comenta que aquelles vivències de carboner les havia contat a la seua néta Carla per al treball de recerca que va fer l'any passat a l'Institut i que poca cosa més podia afegir al respecte.

- Bé, això ja està clar, però ara el que em té intrigat és el que em va dir el *tio Ramon* referent a unes carboneres que es van fer a la Sénia i que tu saps el que va passar.

- Sí home, però jo ho sé per haver-ho sentit contar quan era menut. Va ser al principi de començar la guerra civil, l'any 1937, que van baixar uns homes de Vallibona, podien ser cinc o sis, a fer carboneres aquí.

- I amb quina fusta? Tanta en teníem?

- I la que va sobrar... Eren les oliveres que arrancaven per fer el camp d'aviació¹ i, al principi, a aquells experts carboners se'ls va presentar una incògnita que només el temps podia resoldre. Ells estaven acostumats a treballar amb la fusta del seu terreny -carrasca i roure- però desconeixien com es comportaria la d'olivera. El que sí que van tindre clar des d'un principi era el tipus de carbonera que farien. A Vallibona segons el tipus de fusta la feien "de mandúrria" o "rodona". Aquí van tenir clar d'un principi que hauria de ser rodona.

1 9.000 oliveres en total, segons GARCIA ESTELLER, Heribert (2008). *L'aeròdrom de la Sénia* (1937-39). Valladolid: CEIBM; Patronat Camp d'Aviació de la Sénia, p. 14

- *Recordes alguna cosa més de l'estada dels carboners al nostre poble?*

- Sí, i molt curioses, per cert! Un d'aquells homes que van baixar portava un fill menut amb ell (segurament perquè no apedregués els gossos per Vallibona), que li deien Elies. Aquell xiquet, anys després, va ingressar a l'acadèmia militar i va arribar al grau de comandant de l'exèrcit, i el recordo sobretot a la processó de Setmana Santa vestit de militar al costat del Sr. alcalde... Feia tot el goig i per allí on passava la processó el xiu-xiu era general. Quin respecte i admiració despertava! Una calorosa nit d'estiu, quan se surt després de sopar al carrer a prendre la fresca, vaig fer aquest mateix comentari al roget. Com altres moltes nits, estava el veí Liberto Jornet i Vidal i, en anomenar Elies, es va sorprendre de sobte i em va fer repetir altre cop aquelles paraules. "Hòstia!", diu Jornet, "si aquest Elies va ser molt amic meu!".

El pare de Jornet era paleta i el van requerir per fer les obres de la casa del camp d'aviació i el condicionament de les Coves de Martí i, cosa normal per aquell temps, el pare de Jornet va fer el mateix que el pare d'Elies —emportar-se al xiquet a la feina— i aquest va ser el motiu que aquells dos joves arribessin a intimar.

Imatges del Camp d'Aviació de la Sénia, on es veuen les oliveres que van quedar després d'arrancar-ne 9.000 per fer l'aeròdrom. Font: Llibre *L'aeròdrom de la Sénia* (1937-39) – Archivo General de la Guerra Civil Española

Segons Carlos, des d'aquell dia aquesta conversa sortia sovint al rogle i Jornet -bona enciclopèdia vivent fins al darrer moment- no es cansava de recordar aquelles vivències viscudes amb el seu amic Elies en aquells temps tan difícils. El dissabte 24 de maig, trobo el seu fill Liberto i li pregunto si havia parlat amb el seu pare alguna vegada sobre aquest tema. Em va dir que no, al temps que se sorprenia de tan peculiar vivència. "Tan bé que ens aniria ara fer-li algunes preguntes!". El seu fill no em va deixar acabar la frase: "Fer-les-hi, les hi podries fer; ara bé, no rebries cap resposta". I tant que no, el dilluns 26 -dos dies després- un nombrós grup de persones li vam donar el darrer adéu des de la sortida del poble. La seua memòria i agradable conversa han estat vitals per escriure i saber moltes coses de la nostra recent -i no tan recent- història. Que descansi en pau!

Torno a casa el *tio* Ramon per acabar de lligar alguns caps que encara tenia solts i començo fent-li una pregunta:

- *Com sap vostè allò dels arbres que van arrancar per fer el camp d'aviació?*

- Molt senzill, perquè el meu pare hi treballava i jo li baixava a peu tots els dies el dinar amb una cistelleta.

El *tio* Ramon llavors ja tenia tretze anys i el sr. Jornet, dotze; per tant, se'n poden recordar perfectament.

- *Què recorda més de quan arrancaven els arbres?*

- Que ho feien amb una màquina molt grossa. Uns arbres que avui anomenarien "mil·lenaris", tan prompte els veies de peu com gitats a terra. Aquí al poble no havíem vist mai una màquina tan gran. Llavors, amb *serrutxos* de dos mans i destrals els homes anaven fent la llenya.

- *Als propietaris d'aquelles finques els devien indemnitzar, no?*

- Ai, indemnitzar... El que sí que recordo és que els deixaven emportar la llenya que volien cap a casa i al forn del Mauro, que llavors ja funcionava, van començar a arreglar-la bé per tots els llocs lliures de què disposaven, des de terra al mateix sostre de l'estança. Tot i que la casa no era massa gran, van col·locar tanta quantitat de llenya que llavors es comentava pel poble que si tinguessin la mala sort que es prengués foc, segurament es cremarien totes les cases veïnes.

"Uns arbres que avui anomenarien "mil·lenaris", tan prompte els veies de peu com gitats a terra."

El tio Ramon Verge Ávila, en l'actualitat. Foto: Cristina Michavila

Juanito Cabanes Michavila, en l'actualitat. Foto: Cristina Michavila

- *Tot i emportar-se la llenya alguns propietaris, encara en devia de sobrar molta.*

- I tant! Per això van contractar uns homes de Vallibona i van baixar a fer carboneres.

- *Carboneres? No ho havia sentit dir mai. I on les feien, allí mateix al camp?*

- No, un cop trossejada la llenya, damunt de carros i fora d'allí, les carboneres les feien als Escarps del Carxolé i, per cert, ara un tros d'aquella finca és teu.

- *I com és que no m'ho havia dit mai?*

- Ni tu m'ho havies preguntat... Són d'aquelles coses que les saps i les tens dormint en un racó del cervell fins que arriba un moment en què es desperten. I recordo perfectament on les feien perquè alguns dies el meu pare, en acabar de treballar al camp d'aviació, se n'anava a l'hort que tenim als Plans i en pujar passàvem per davant les carboneres i me les ensenyava i em cridava l'atenció que tants munts de llenya que feien i mai vaig veure foc, només en sortia fum.

- *Com deien els vells d'abans: "Nunca te acostarás sin saber una cosa más."*

Com en aquella madeixa de fil embolicada quan, cansat de buscar-hi el cap, agafes unes tisores, comences a tallar i t'apareixen caps per tot arreu, així em passa amb aquest escrit. Ara em trobo a

"Un cop trossejada la llenya, damunt de carros i fora d'allí, les carboneres les feien als Escarps del Carxolé."

l'Ajuntament, i el Sr. secretari em pregunta: "Què fas per aquí?". I li contesto fent-li una altra pregunta: "Saps exactament quan van començar a arrancar els arbres per fer el camp d'aviació?". I em diu: "Jo no, però el teu "vei" ho recorda perfectament". Es referia al seu pare, Juanito Cabanes Michavila, forner ja jubilat que, com altra gent de la seua edat tenen un "excés" de memòria, perquè els preguntes com va anar l'arrencada d'arbres i et poden contar tots els detalls de la guerra ocorreguts al nostre poble i als seus voltants. Com el tio Ramon, Jornet, German, i cada dia menys, són verdaderes enciclopèdies vivents.

- *Quin any va nèixer?*

- El 25.

- *Així, de la quinta del sr. Jornet?*

- Si, però jo sóc més vell que ell i que tots els quintos!

- *I això?*

- Perquè vaig nèixer l'1 de gener i, per tant, sóc el més vell de tota la quinta.

- *I com recorda l'arrencada d'arbres?*

- Com si fos ahir. Aquella gran tanqueta només els tocava i ja eren a terra; semblava més un *tanque* amb una pala al davant que una altra cosa. Després uns homes feien la llenya, altres tapaven els clots que havien deixat els arbres, altra gent amb rascles anivellava un poc el terreny i llavors començava la feina del meu pare. Feia poc temps que havia comprat un bonic matxo per 500 duros (2.500 ptes. o 15 €) i amb un gran corró de pedra anava donant voltes i replanant el que després serien les pistes d'aterratge.

- *I què feia per allí, als dotze anys?*

- Baixar-li el dinar al meu pare -com el tio Ramon,

Liberto Jornet treballant de fuster, en el record. Foto: M. Mar Villalbí

Jornet i tants xiquets del poble-. Aquell matxo era l'admiració de tota la gent que hi havia per allí i el meu pare tenia un neguit constant i sempre repetia: "Este matxo me'l fotran...". I pot ser que aquest fos el motiu per què, quan en acabar de replanar el camp, un home que es va encapritxar del matxo li va preguntar el preu, li tornés a vendre pels 500 duros que li havia costat. Un bon tracte si es té en compte que ell havia cobrat un jornal tot aquell temps per l'animal. El jornal d'un matxo llavors era el mateix que el d'un home.

- De la llenya que van guardar al forn del Mauro, recorda alguna cosa?

- Sí que ho recordo... Al forn no en va cabre molta perquè allò era menut, però allí baix a la partida del Calvari n'hi havia uns munts que feia temor.

"Al forn no en va cabre molta perquè allò era menut, però allí baix a la partida del Calvari n'hi havia uns munts que feia temor."

Al principi de la guerra civil van destinar els forns de Capseta i de Raimundo per fer pa per al poble. L'any 1938, quan van entrar els nacionals i la Legión Cóndor va prendre possessió del camp d'aviació, una de les primeres coses que van trobar a faltar va ser el subministrament de pa, ja que els dos esmentats anteriorment no en podien fer més. Llavors es van posar en contacte amb el forn del Mauro i tampoc en podien fer més amb la gent que hi treballava. I és llavors quan l'*agüelo* Mauro parla al meu pare i li diu si jo els podia anar a ajudar -tenia 13 anys-. El jornal seria dos pans al dia.

Aquesta oferta, al vell *Cabrilles*, li devia sonar semblant a la que li van fer al pare de Neymar de donar-li 40 milions d'euros per anar el seu fill al Barça. I, naturalment, Juanito va entrar l'endemà al forn i va cremar molta llenya d'aquells munts que hi havia al Calvari. Després, el destí s'ho va arreglar perquè part d'aquesta finca fos aprofitada per José Mesegué per fer la seua primera fàbrica de mobles.

- I això de les carboneres, li sona?

- Pos no, el que sí que recordo de quan baixava al camp, és de veure a la vora de la carretera uns grans rogles de terra negra, com si fos cremada...

Alguna cosa recorda, però s'ha de tenir en compte que parlem de fets que van passar fa 77 anys i, per molts frescos que tingui a la memòria alguns detalls, és normal que altres ja estiguin més difuminats o fins i tot ja oblidats. De totes maneres, ens sentim prou satisfets d'haver recuperat uns fets que van passar fa molts anys i que, per a la gran majoria de nosaltres eren ignorats, cosa que és semblant a no existir.

Bibliografia

GARCIA ESTELLER, Heribert (2008). *L'aeròdrom de la Sénia* (1937-39). Valladolid: CEIBM; Patronat Camp d'Aviació de la Sénia. 332 p.